

Юрій Бобров,

суддя Івано-Франківського окружного
адміністративного суду,

начальник управління правового забезпечення

Генерального штабу Збройних Сил України –

начальник юридичної служби Збройних

Сил України

ORCID: 0000-0001-6164-4297

<https://doi.org/10.37374/2019-35-12>

УДК 342.951:344.3

Актуальність створення військових судів в Україні: огляд результатів дослідження

На сучасному етапі суспільного розвитку наша держава не змогла створити умови для ефективного судового захисту прав, свобод та законних інтересів військовослужбовців, адже військові суди досі так і не створені, а територіальні суди загальної юрисдикції, до компетенції яких належить такий захист, не забезпечують його у повному обсязі та у належний спосіб. Перспективними напрямками в механізмі удосконалення роботи військових судів в Україні є їх створення на європейський лад, що в результаті призведе до підвищення якості правосуддя; зменшення навантаження на суди загальної юрисдикції, які на сьогодні, внаслідок «кадрового голоду», мають у провадженні надзвичайно велику кількість справ, та дасть змогу більш компетентно розглядати військові спори, наближені професійно та територіально до таких правовідносин судами і суддями.

На сьогодні в нашій державі майже немає спеціальних праць, які б висвітлювали проблематику утворення та діяльності військових судів. Так, організаційно-правові засади діяльності військових судів дослі-

джували, зокрема, такі вчені: О. М. Лоцихін, С. В. Оверчук, Я. Я. Романовський, М. М. Сенько, О. С. Ткачук, В. В. Топчій, В. П. Шевченко, В. І. Шишкін та інші.

Метою статті є аналіз необхідності створення військових судів в Україні у розрізі результатів авторського емпіричного дослідження.

Нами було проведено емпіричне дослідження з питань необхідності відновлення роботи військових судів в Україні у процесі якого використано опитування, анкетування 150 суддів апеляційних адміністративних та судів загальної юрисдикції.

Так, 88 % опитаних у ході вказаного емпіричного дослідження суддів є прихильниками утворення військових судів в Україні, не поділяють такої думки 7 % опитаних та 5 % – не змогли відповісти на це запитання.

Вимога до судді військового суду бути офіцером має на меті розгляд справи компетентним судом, обізнаним не тільки у галузі юриспруденції, а й у військовій справі, а також забезпечити мобілізаційну готовність військових формувань, що повинно заслуговувати тільки на схвалення.

При цьому, дія військових Статутів, як і законодавства про порядок проходження військової служби, на військових суддів не поширювались, так як їх статус та порядок здійснення ними повноважень визначався законом, який є загальним для всіх суддів України. На тому, що військовий суддя повинен бути офіцером, акцентувало увагу 91 % опитаних суддів, 4 % – не вважали таку вимогу для військових суддів необхідною, решта 5 % – не змогли надати відповідь на це запитання.

Ми стверджуємо, що військові суди – це суди загальної юрисдикції, а не «спеціалізовані», так як вони становлять окрему ланку судів загальної юрисдикції, з урахуванням особливого суб'єкта – військовослужбовця, а також – відмінностей у територіальному принципі їх побудови (територія військового гарнізону може містити кілька населених пунктів, адміністративних районів тощо) і особливостей кадрового наповнення посад суддів (військовослужбовці офіцерського складу). Тобто, військові суди в Україні мають утворювати специфічну ланку судів, що належать до системи судів загальної юрисдикції зі спеціальним суб'єктом. Крім того, зважаючи на означені вище мотиви, їх не можна називати «надзвичайними» чи «особливими». На думку 75 % опитаних респондентів суддів, військові суди в Україні утворюють специфічну ланку судів, що належать до системи судів загальної юрисдикції зі спеціальним суб'єктом, 12 % – висловили протилежну думку і 13 % – не змогли відповісти на вказане запитання.

Розгляд судових справ військовими судами має свої особливості, адже суб'єктами правовідносин у справах, віднесених до їх юрисдикції, є військовослужбовці Збройних Сил України та інших, утворених відповідно до закону, військових формувань, діяльність яких унормована законодавством та підзаконними актами з питань проходження військової служби. Про те, що розгляд суд-

дею справ про військові злочини потребує спеціальних знань, зазначило 95 % опитаних суддів, 2 % – висловили протилежну думку та 3 % – не змогли відповісти на це запитання.

Система військових судів створена за територіальним принципом, з урахуванням дислокації військових формувань, є гарантією практичної реалізації конституційного права військовослужбовців на судовий захист. Військові суди в розумні строки та досить швидко розглядають справи, віднесені до їхньої юрисдикції, адже неприпустимо, щоб військовослужбовець, котрий притягається до кримінальної відповідальності, тривалий час очікував судового розгляду, перебуваючи у розташуванні підрозділу військового формування, особовий склад якого виконує бойові завдання за призначенням.

Необхідно звернути увагу на предметну юрисдикцію (на думку В. М. Бевзенка, – це компетенція судового чи іншого юрисдикційного органу, наділеного повноваженнями щодо розмежування юридичних справ [1, с. 180]), якою до моменту ліквідації були наділені військові суди. Це – кримінальні справи про військові злочини; кримінальні справи про усі злочини, вчинені військовослужбовцями; кримінальні справи про злочини, вчинені працівниками Збройних Сил України, пов'язані з виконанням ними службових обов'язків; кримінальні справи про злочини, вчинені військовими в групі з цивільними особами. Військовими судами також вирішувалися окремі категорії цивільних справ та адміністративні справи, пов'язані з прийняттям на військову службу, її проходженням та звільненням з військової служби.

З тим, що в основі розуміння принципу предметної юрисдикції військових судів повинен перебувати військовослужбовець – як особливий суб'єкт правового регулювання, погодилося 82 % опитаних суддів, 6 % – так не вважають, а 12 % – не змогли відповісти на це запитання.

Принцип територіальності у побудові системи військових судів в Україні вважають виправданим 70 % опитаних у ході проведеного емпіричного дослідження суддів, лише 10 % – не погоджуються із наведеним та 20 % – не змогли відповісти на це запитання.

Тривалий час, практично з початку отримання нашою державою незалежності, точилися дискусії, чи потрібні нам в Україні військові суди, так як на них було незначне навантаження, а їх існування визнавалося недоречним та недемократичним. Армія з кожним роком все більше розвалювалась, скорочувалися військові частини, продавалось озброєння. Населенню це все демонстрували під виглядом переходу до стандартів НАТО та світових стандартів збройних сил. Крім того, противники існування військових судів закидали щодо їх недемократичності та залежності від військового керівництва. Про те, що ситуація, що нині склалася в Україні, та громадянське суспільство вимагають утворення військових судів, зазначив 8 % опитаних суддів, тоді як 10 % – не вбачають у цьому необхідності, 9 % – не змогли відповісти на це запитання.

На думку 87 % опитаних у ході проведеного емпіричного дослідження суддів, рішення тодішньої влади про ліквідацію військових судів є поспішним, передчасним і помилковим, необґрунтованим; 7 % опитаних вважають його правильним та 6 % – не можуть відповісти на таке питання.

Умовами незалежності військових судів є:

а) гарантія збереження посади (безстрокове призначення та відсутність впливу інших органів);

б) фінансові гарантії (отримання гідної заробітної плати);

в) інституційна незалежність, тобто незалежність від адміністративних питань, що безпосередньо стосуються здійснення функцій судді. Жодна зовнішня сила не має права

втручатися у справи, що прямо і безпосередньо пов'язані з виконанням функцій правосуддя [2]. Незважаючи на вимушену потребу в існуванні певних інституційних відносин між судовою та виконавчою владою, такі відносини не повинні впливати на свободу судді у вирішенні окремих спорів і у дотриманні законодавства та конституційних цінностей. З тим, що відносини підлеглості у військовому суді проявлялися лише винятково при вирішенні організаційних питань діяльності суду, як військової установи, погодилися 82 % опитаних суддів, 6 % – притримуються протилежної думки, а 12 % – не змогли відповісти на вказане запитання. А на те, що особливістю управлінських відносин у військових судах є положення, що їх судді не підпорядковані військовому керівництву ЗС України, а також голові суду чи його заступнику – як начальникам за посадою та військовими званнями, при цьому, як військовослужбовці, судді військового суду повинні дотримуватися вимог військової дисципліни, ствердно вказали 83 % опитаних суддів, 7 % – заперечили вказане, а 10 % опитаних – не змогли відповісти на це запитання.

Нами запропонована трьохінстанційна побудова військових судів: окружні військові суди (перша інстанція), апеляційні військові суди регіонів (апеляційна інстанція) та Військова судова палата у Касаційному кримінальному суді у складі Верховного Суду забезпечить справедливий судовий розгляд військових справ кожною із судових інстанцій та остаточність судового рішення на основі субординаційних, координаційних, реординаційних їх взаємовідносин. На необхідності принципу інстанційності у побудові військових судів (окружні військові суди (перша інстанція), військові суди регіонів (апеляційна інстанція) та Військова судова палата у Касаційному кримінальному суді у складі Верховного Суду (касаційна інстанція) вказали 78 % опитаних суддів, тоді як 10 % – вважа-

ють таку побудову недоречною, при цьому 12 % опитаних – не змогли відповісти на це запитання.

Основною причиною проведення виїзних судових засідань військовим судом є необхідність особистої присутності сторін судового розгляду (сторін адміністративного чи кримінального провадження), які є військовослужбовцями та несуть військову службу для забезпечення правильного і своєчасного вирішення справ, захисту порушених прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців, а також зміцнення законності і попередження правопорушень у сфері військової служби та оборони держави. У такий спосіб, виїзні судові засідання є засобом забезпечення правильного і своєчасного розгляду справ судом, захисту порушених прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців судом, а також попередження правопорушень у військовій сфері. Так, доречними виїзні судові засідання військового суду вважають 81 % опитаних суддів, 9 % – не погодилися із вказаним, а 10 % опитаних не змогли відповісти на це запитання.

Взаємодія військових судів з командуванням військових формувань з питань відправлення судочинства створює сприятливі умови для вирішення задач судочинства і попередження військових злочинів і правопорушень в умовах несення військової служби, а також дає змогу командирам військових формувань отримати багаж необхідних правових знань з метою попередження порушень військової дисципліни, запобігання адміністративним проступкам та злочинам. На думку 78 % опитаних суддів, військовий суд має взаємодіяти із командирами військових формувань, 12 % опитаних – вважають навпаки і 10 % опитаних не змогли відповісти на це запитання.

Головним завданням на сучасному етапі розвитку нашої держави є трансформація системи управління Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони від-

повідно до стандартів НАТО, піднесення значущості військової професії, підкреслення її надзвичайної важливості та необхідності у сучасних умовах. Одним із важливих складових цього є надійний захист прав, свобод та інтересів військовослужбовців військовим судом. Такий захист здійснюється винятково судовою владою в Україні шляхом відправлення судочинства, належний рівень, здійснення якого є індикатором демократичності суспільства та правової держави. Констатовано, що на сучасному етапі суспільного розвитку наша держава не змогла створити умови для ефективного судового захисту прав, свобод та законних інтересів військовослужбовців, адже військові суди досі так і не створені, а територіальні суди загальної юрисдикції, до компетенції яких належить такий захист, не забезпечують його у повному обсязі та у належний спосіб, у зв'язку з певними об'єктивними і суб'єктивними обставинами. У такий спосіб, єдиним законодавчим шляхом вирішення цієї проблеми є створення системи військових судів у структурі судоустрою України. Про те, що військові суди є гарантією забезпечення військовослужбовцям конституційного права на кваліфікований судовий захист їхніх прав і свобод, ствердно вказали 83 % опитаних суддів, 12 % – зазначили, що не погоджуються із наведеним, а 5 % – не змогли відповісти на це запитання. Визначаючи роль військового суду у захисті прав, свобод та гарантій військовослужбовців, 69 % опитаних суддів вказали на нього, як на механізм їх ефективного захисту; 24 % зазначили, що захист прав, свобод та гарантій військовослужбовців здійснюється законом, а 7 % – не змогли відповісти на це запитання.

Необхідність здійснення військового судочинства саме військовими судами зумовлена умовами сучасності, наявністю збройного конфлікту та специфікою військової служби в Збройних Силах, критичним станом справ з рівнем злочинності у війсь-

кових формуваннях, який становить загрозу не тільки їх боєздатності, а й обороноздатності держави загалом та, в умовах російської агресії, загрожує національній безпеці України.

На запитання про кроки, необхідні для утворення військових судів в Україні 10 % опитаних суддів вказали на необхідність внесення змін до чинного законодавства; 2 % – зазначили, що варто прийняти новий закон, який би врегулював діяльність військових судів та 2 % опитуваних послали важливість політичної волі президента України для позитивного вирішення питання утворення військових судів; решта ж опитуваних не висловили власної позиції по вказаному питанню. На запитання про варіанти утворення військових судів в Україні 82 % опитаних суддів бачать його вирішення шляхом утворення військових судів та віднесення їх до системи судів загальної юрисдикції із спеціальним суб'єктом правового регулювання – військовослужбовцем; 10 % – залишення військових правопорушень на розгляді у судах загальної юрисдикції; 8 % – створення системи спеціалізованих військових судів.

Удосконалення роботи військових судів в Україні шляхом їх створення на європейський лад, у кінцевому результаті призведе до підвищення якості правосуддя, зменшення навантаження на територіальні суди загальної юрисдикції, які на сьогодні, внаслідок «кадрового голоду», мають на розгляді надзвичайно велику кількість справ, та дасть змогу більш компетентно розглядати військові

спори, наблизеними професійно та територіально до цих правовідносин судами і судьями. На запитання про те, які подальші дії у реформуванні судової системи зможуть забезпечити захист прав, свобод та інтересів військовослужбовців під час здійснення військового правосуддя військовими судами України 7 % опитаних суддів вказали, що слід обрати на посади військових суддів висококваліфікованих офіцерів ЗС України; 4 % створити військовий суд; 4 % спростити процедуру звернення до суду; 2 % надати слідчо-оперативні повноваження працівникам ВСП ЗС України; 1 % створити військову адвокатуру; решта опитуваних не висловили власної позиції по вказаному питанню.

Про те, що Україна має використати міжнародний досвід формування військових судів в інших країнах вказали 89 % опитаних суддів, 7 % зазначили протилежне, а 4 % не змогли відповісти на це запитання.

Таким чином, необхідність здійснення військового судочинства саме військовими судами зумовлена умовами сьогодення, його жорсткими воєнними реаліями та специфікою військової служби в Збройних Силах України та інших утворених відповідно до закону військових формуваннях, критичним рівнем армійської злочинності, який становить загрозу не тільки боєздатності військ, а й обороноздатності держави загалом та, в умовах збройної агресії, загрожує національній безпеці України.

Список використаних джерел

1. Бевзенко В. М. Адміністративна юрисдикція: поняття, сутність, проблеми відмежування. Адміністративне право і процес. № 2 (4). 2013. С. 180–195.
2. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки судді вересень 2007 рік. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/komentari%20bangalorski.pdf> (дата звернення: 23.10.2019).

Боброва Ю. О. Актуальність створення військових судів в Україні: огляд результатів дослідження

На підставі проведеного емпіричного дослідження з питань необхідності відновлення роботи військових судів в Україні визначено ключові проблем захисту прав, свобод та інтересів військовослужбовців, прав та інтересів військових частин, установ і організацій Збройних Сил України та інших, утворених відповідно до закону, військових формувань компетентним судом. З'ясовано думку суддів щодо місця військових судів в системі судоустрою нашої держави; структури військових судів; взаємовідносин між судами та судьями першої, апеляційної та касаційної інстанцій; організація здійснення військовими судами судочинства та взаємовідносини з командуванням військових формувань тощо. Вказано на необхідність систематизувати раніше набутий досвід, як вітчизняний, так і зарубіжний, а також здобутки діяльності поспішно ліквідованих військових судів в Україні й використати їх можливості для правового захисту осіб, котрі проходять військову службу.

Ключові слова: військовий суд, суддя, військове судочинство, військовослужбовець, емпіричне дослідження, результати.

Бобров Ю. А. Актуальность создания военных судов в Украине: обзор результатов исследования

На основании проведенного эмпирического исследования по вопросам необходимости возобновления работы военных судов в Украине определены ключевые проблемы защиты прав, свобод и интересов военнослужащих, прав и интересов воинских частей, учреждений и организаций Вооруженных Сил Украины и других, образованных в соответствии с законом, воинских формирований компетентным судом. Выяснено мнение судей о месте военных судов в системе судостроительства нашего государства; структуры военных судов; взаимоотношений между судами и судьями первой, апелляционной и кассационной инстанций; организация осуществления военными судопроизводства и взаимоотношения с командованием воинских формирований и тому подобное. Указано на необходимость систематизировать ранее приобретенный опыт, как отечественный, так и зарубежный, а также достижения деятельности поспешно ликвидированных военных судов в Украине и использовать их возможности для правовой защиты лиц, проходящих военную службу.

Ключевые слова: военный суд, судья, военное судопроизводство, военнослужащий, эмпирическое исследование, результаты.

Bobrov Yu. The relevance of the creation of military courts in Ukraine: a review of the results of the study

On the basis of the empirical research on the necessity of resuming the work of military courts in Ukraine, the key problems of protection of the rights, freedoms and interests of military personnel, rights and interests of military units, institutions and organizations of the Armed Forces of Ukraine and other military entities formed in accordance with the law were determined.

Prospective directions in the mechanism of improving the work of military courts in Ukraine are their creation in the European order, which as a result will improve the quality of justice; reducing the burden on the courts of general jurisdiction, which today, due to the "staff hunger", have an extremely large number of cases, and will allow more competent litigation of military and territorial disputes with courts and judges.

The opinion of judges about the place of military courts in the system of judicial system of our state has been clarified; structures of military courts; relations between courts and judges of the first, appellate and cassation instances; the organization of

military proceedings and relations with the command of military formations and the like. It is pointed out the need to systematize the previously acquired experience, both domestic and foreign, as well as to achieve the activity of hastily liquidated military courts in Ukraine and to use their opportunities for legal protection of persons under military service. It is emphasized that the necessity of conducting military proceedings by the military courts is conditioned by the conditions of the present, its cruel military realities and the specifics of military service in the Armed Forces of Ukraine and other military units formed in accordance with the law, a critical level of military crime, which is not only a threat to the military, the state's defense capability in general and, in the face of armed aggression, threatens Ukraine's national security.

The problem of further improvement of the administrative and legal regulation of the activity of military courts in Ukraine should be solved by introducing the necessary amendments to the current legislation on the judiciary, taking into account the requirements of the present day, caused by the annexation of part of the sovereign territory of Ukraine - the Autonomous Republic of Crimea and armed conflict in the east of the country Donetsk and Lugansk regions, as well as internal and external priorities of state development.

Key words: military court, judge, military court proceedings, serviceman, empirical research, results.